

вивати і впроваджувати в макроекономічний механізм перспективні, а не віджили технології ІКТ, не повторювати помилок інших держав, що вже пройшли відповідні етапи цифрового поступу.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф.А. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1 – С. 129–130.
2. Веретюк С.М. Застосування методу головних компонент для порівняльного аналізу розвитку інформаційного суспільства в Україні / С.М. Веретюк, В.В. Пілінський, І.М. Панченко // Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. – 2016. – №1(41). – С. 35–43
3. Офіційна веб-сторінка сервісу пошуку програмістів top\$dev [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://topsdev.org>

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Продажи смартфонов в Украине растут на 30% ежегодно, – инфографика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tehnot.com/prodazhi-smartfonov-v-ukraine-rastut-na-30-ezhegodno-infografika/>

6. Рейтингові оцінки України за індексом мережевої готовності 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-ukrayiny-za-indeksom-merezhevoi-gotovnosti-2016>

7. The 2017 Global Outsourcing 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iaop.org/Content/19/165/4701>

8. UN E-Government Survey 2016: E-Government in Support of Sustainable Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/reports/un-e-government-survey-2016>

УДК 339.5.012.23

І.Ю. ГУЖВА,

к. е. н., Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

Перспективи розвитку зовнішньоторговельної сфери національної економіки України

У статті розкрито роль регулювання зовнішньої торгівлі в системі економічної політики держави. Проаналізовано особливості впливу державного регулювання зовнішньої торгівлі на динаміку розвитку національної економіки в Україні. Обґрунтовано визначальну роль регуляторного впливу держави у сфері зовнішньої торгівлі товарами і послугами на перспективи економічного зростання в Україні. З використанням методів економіко-математичного моделювання розраховано оптимальні показники обсягу та структури зовнішньої торгівлі України товарами у середньостроковій перспективі. Запропоновано ряд передових інструментів і систему інституційних механізмів досягнення оптимальних обсягів та структури зовнішньої торгівлі України.

Ключові слова: державне регулювання, зовнішня торгівля, експортна квота, світові ціни, виробничо-експортний потенціал, угоди про вільну торгівлю, спрощення процедур торгівлі, експортно-кредитне агентство, торгове представництво, ГТАР.

І.Ю. ГУЖВА,

к. э. н., Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики

Перспективы развития внешнеторговой сферы национальной экономики Украины

В статье раскрыта роль регулирования внешней торговли в системе экономической политики государства. Проанализированы особенности влияния государственного регулирования внешней торговли на динамику развития национальной экономики в Украине. Обоснованно определяющую роль регуляторного влияния государства в сфере внешней торговли товарами и услугами

на перспективи економічного росту в Україні. С використанням методів економіко–математического моделювання розраховані оптимальні показники обсягу та структури зовнішньої торгівлі України товарами в середньотривчій перспективі. Представлено ряд передових інструментів та систему інституціональних механізмів досягнення оптимальних обсягів та структури зовнішньої торгівлі України.

Ключеві слова: державне регулювання, зовнішня торгівля, експортна квота, світові ціни, виробничо–експортний потенціал, угоди про вільну торгівлю, спрощення процедур торгівлі, експортно–кредитне агентство, торговельне представництво, ГТAP.

I. GUZHVA,
PhD, State Research Institute for
Information and Modeling of Economy

Prospects for development of the foreign trade sphere of the national economy of Ukraine

The article deals with the role of foreign trade regulation in the system of state economic policy. Features of the influence of foreign trade regulation on the dynamics of national economy development in Ukraine are analyzed. Determining role of the regulatory influence of the state in the field of foreign trade in goods and services on the prospects for economic growth in Ukraine is proved. Using methods of economical and mathematical modeling, optimal volume and structure indicators of foreign trade in goods in the medium–term perspective are calculated. A number of advanced tools and a system of institutional mechanisms for achieving optimal volumes and structure of Ukraine's foreign trade are suggested.

Keywords: government regulation, foreign trade, export quota, world prices, production and export potential, free trade agreement, trade facilitation, export–credit agency, trade representative, GTAP.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світового господарства для національної економіки України (як і для економік більшості країн світу) характерним стає високий рівень відкритості – тобто велика частка усередненого імпорту й експорту у ВВП. Тому динаміка її розвитку дуже залежить від ефективності зовнішньоторговельних відносин. З часів здобуття незалежності Україна все більш інтенсивно нарощує свою присутність на світовому ринку товарів і послуг, що підтверджує прихильність уряду до політики експортно–орієнтованого шляху розвитку національної економіки. Своєї черги, відкритість економіки призводить до виникнення значних макроекономічних ризиків, пов'язаних зі зростаючою залежністю від кон'юнктури іноземних ринків, товарів та послуг. У такій ситуації об'єктивною необхідністю постає виважене та ефективно державне регулювання зовнішньої торгівлі.

Зовнішньоторговельна політика держави та її органів припускає цілеспрямовані дії при визначенні режиму регулювання зовнішньої торгівлі і оптимізації участі країни в міжнародному поділі праці. Політика регулювання зовнішньої торгівлі покликана вирішувати важливі завдання з економічної та фінансової збалансованості зовнішньоторговельних операцій з окремими держава–

ми і регіонами в цілях забезпечення стабільного економічного розвитку та зростання рівня добробуту, при цьому забезпечуючи реалізацію основних принципів економічної безпеки країни. Найважливішою передумовою досягнення цієї мети є розвиток і вдосконалення механізму державного регулювання зовнішньої торгівлі у напрямі оптимального поєднання відкритості національної економіки з ризиками зовнішніх впливів.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблем ефективного здійснення в Україні державного регулювання зовнішньої торгівлі присвячено низку публікацій провідних вітчизняних вчених–економістів, зокрема І.Бураковського [1], А.Гальчинського [2], Д.Лук'яненка [3], Ю.Макогоня [4], В.Онищенка [5], А.Мазаракі [6] та багатьох інших. В роботах зазначених науковців розкрито проблеми лібералізації вітчизняного зовнішньоторговельного режиму, впливу світової фінансово–економічної кризи на національну економіку, особливості інтеграції українських виробників до міжнародного ринку товарів і послуг, взаємозв'язок між фінансовим і реальним сектором економіки в процесі нарощення присутності на зовнішніх ринках, характерні особливості розвитку зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС, ЄАЕС,

ОЧЕС, Близького Сходу і Північної Африки, США, Китаєм, Індією та іншими країнами—партнерами.

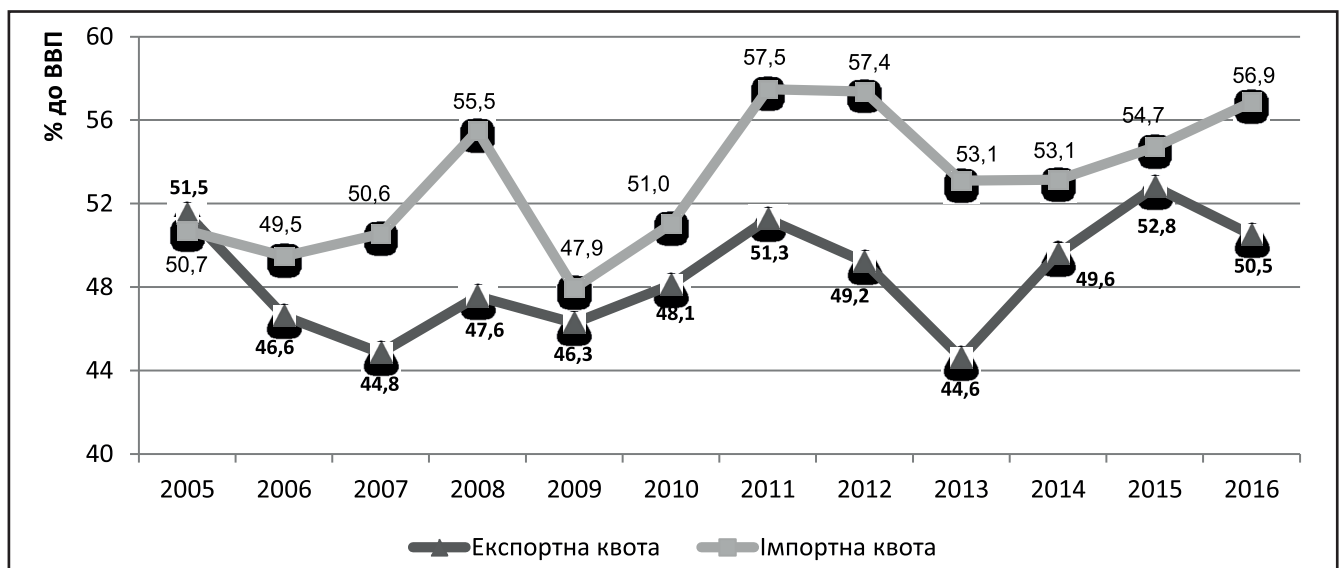
Відаючи належне зазначеним напрацюванням, необхідно підкреслити, що недостатню увагу у наукових джерелах приділено визначенню оптимальних обсягів, структури та географії зовнішньої торгівлі України як орієнтирів формування та реалізації урядом стратегічної зовнішньоторговельної політики, спрямованої на подолання дисбалансів вітчизняної економічної системи. Разом з цим, неповною мірою залишаються визначеними й передові інструменти та інституційні механізми розвитку зовнішньої торгівлі України на засадах подолання сировинної орієнтації експорту і проблем з платіжним балансом. Це обумовлює необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямку.

Мета статті – дослідити взаємозв'язок між динамікою зовнішньої торгівлі і ВВП України, визначити оптимальні обсяги, структуру і географію вітчизняної зовнішньої торгівлі у середньостроковому періоді та запропонувати інструменти державного регулювання, спрямовані на досягнення цих оптимальних величин.

Виклад основного матеріалу. Зовнішня торгівля товарами і послугами відіграє особливо важливу роль у розвитку національної економіки України. В умовах глобалізації світового господарства для національної економіки України (як і для економік більшості країн світу) характерним стає високий рівень відкритості – тобто велика частка усередненого імпорту й експорту у ВВП

(рис. 1). Так, частка експорту товарів і послуг у вітчизняному ВВП протягом 2005–2016 рр. коливалась в межах 44,6 – 51,1%, а частка імпорту сягнула 57,5% ВВП у 2011 р. При цьому, попри загальносвітовий характер тенденції до зростання відкритості економіки, Україна орієнтована на зовнішні ринки набагато більше ніж світ в цілому. Частка світового експорту у глобальному ВВП склала всього 29,5% за підсумками 2015 р., експортна квота Туреччини становить 28,0% Японії – 17,6%, США – 12,6% [7]. Таким чином, динаміка розвитку базових макроекономічних показників України значно залежить від ефективності зовнішньоторговельних відносин.

Отже, економіка України розвивається за рахунок можливостей не так внутрішнього, як світового ринку. Яскравим свідченням цього виступає той факт, що, згідно з даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму, за розміром внутрішнього ринку Україна посідає 37 місце із 142 досліджуваних країн, а за ефективністю своїх товарних ринків – лише 129 місце [10, с. 356–357]. Тому при зменшенні зовнішнього попиту спад національної економіки стає надміру різким. Орієнтація вітчизняної економіки на пріоритетне обслуговування зовнішнього попиту робить її особливо залежною від перманентних світових економічних криз, а в умовах сировинної орієнтації експорту та залежності від високотехнологічного імпорту зумовлює хронічне негативне сальдо торгового балансу (рис. 2).

Рисунок 1. Динаміка відкритості національної економіки України у 2005–2016 рр.

Укладено автором на основі даних джерел: [8]; [9]

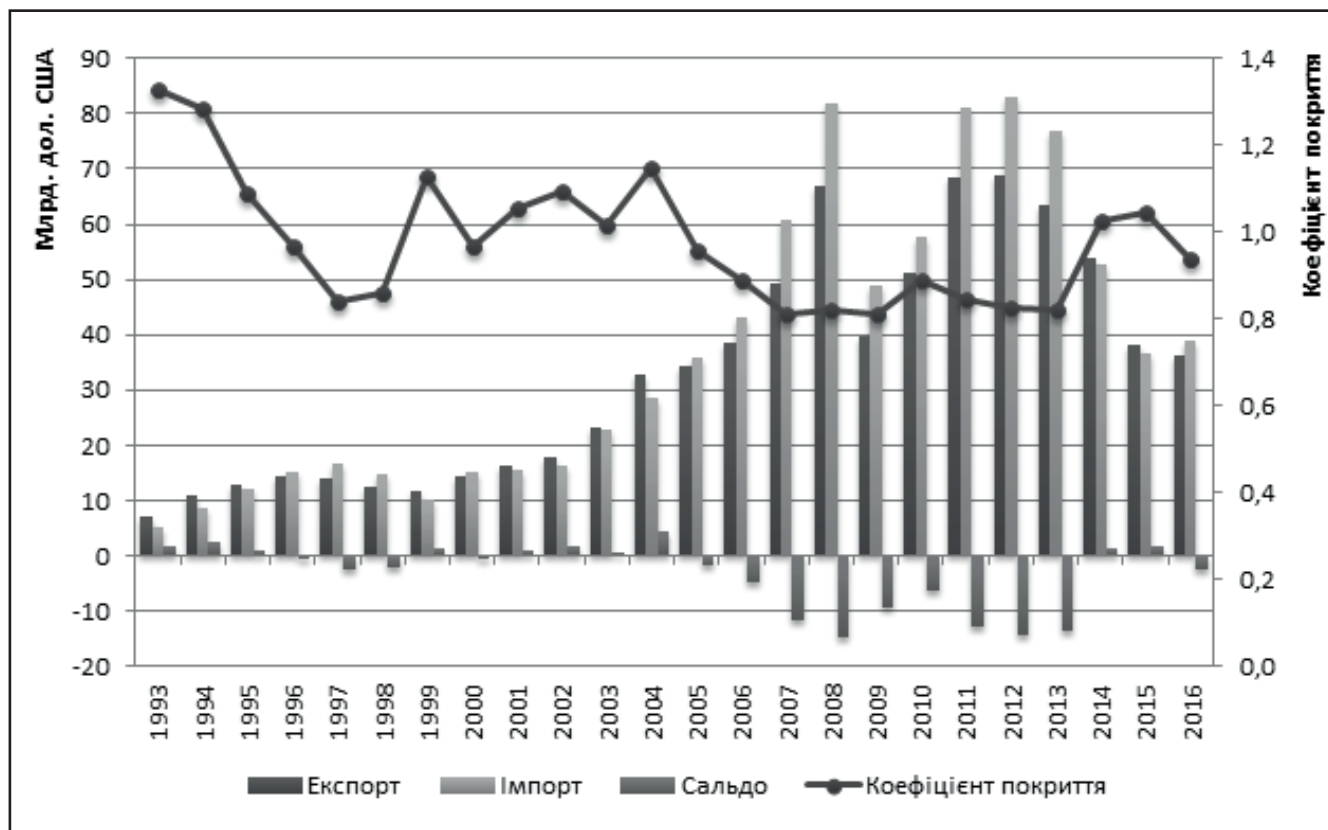
МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

У періоди 2005–2008 та 2009–2013 рр. в Україні фіксується постійне зростання дефіциту торгового балансу (з 1,6 млрд. дол. США у 2005 р. до 14,7 млрд. у 2008 р. та з 6,4 млрд. дол. у 2010 р. до 13,6 млрд. у 2013 р.). Додатне сальдо торгового балансу останнім часом спостерігалося лише у кризові 2014–2015 рр. (відповідно 1,5 і 1,6 млрд. дол. США), коли значна девальвація національної грошової одиниці стимулювала експорт та створювала менш сприятливі умови для імпорту продукції на внутрішній ринок. Але в посткризовий період негативна динаміка відновилася негативне сальдо у 2016 р. склало 2,5 млрд. дол. США, віддзеркалюючи наявність системних проблем надмірно відкритої економіки України. Таким чином, зовнішні ринки для українського експорту поступово звужуються, тоді як внутрішній ринок розширюється для іноземної продукції.

Серед базисних причин окресленого стану речей необхідно виділити неефективну структуру вітчизняного експорту й імпорту. Як свідчить світова практика, головною передумовою формування конкурентоспроможної експортно-орієнтованої національної економіки є її якісна експортна диверсифікація як за товарним, так і

за географічним напрямом. Натомість Україна успадкувала від колишнього СРСР zdeформovanу структуру економіки, основними елементами якої були енергоємний і ресурсномісткий військово-промисловий комплекс та суміжні з ним галузі (металургійна, хімічна, важке машинобудування), а також АПК, який також потребував масштабних структурних змін. Унаслідок недостатнього реформування економіки в перехідний період зараз спостерігається концентрація українського експорту на товарах з низьким рівнем доданої вартості. Український експорт стає все менш диверсифікованим, а частка продукції чорної металургії, мінеральних продуктів, продукції хімічної промисловості і продуктів рослинного походження визначає динаміку обсягів загального експорту (табл. 1; рис. 3).

З наведених у табл. 1 даних видно, що останнім часом простежується тенденція до скорочення у структурі експорту частки недорогоцінних металів (з 41% у 2005 р. до 22,9% у 2016 р.), продукції хімічної галузі (з 8,7 до 4,3% відповідно) і транспортних засобів (з 4,8 до 1,5%). Однак це компенсується зростанням частки продукції рослинного походження (з 4,9% до 22,3%), насамперед за рахунок

Рисунок 2. Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами у 1993–2016 рр.

Джерело: [11]

зернових, а також жирів і олії (з 1,7 до 10,9%). Тому зміни в структурі вітчизняного експорту не призвели до принципових змін в міжнародній спеціалізації України, яка досі носить сировинний характер. А великий обсяг експорту продукції по зазначених товарних групах закріпив у науковій літературі за галузями, що їх виробляють, визначення «локомотива» української економіки – очевидно, при цьому маючи на увазі отримання ними необхідних країні валютних ресурсів [12, с. 6].

До основних причин, які призводять до активного розвитку виробництва й експорту матеріаломістких товарів з низьким рівнем обробки та сировинної продукції, належать:

– значна схильність секторів, які експлуатують природні ресурси для експортних цілей, до гене-

рування «негайних» прибутків за відсутності потреби в створенні високотехнологічного виробництва й промислових циклів;

– зручність у здійсненні монополізації зазначених секторів в умовах соціальної нестабільності та інституціональної слабкості політичного середовища;

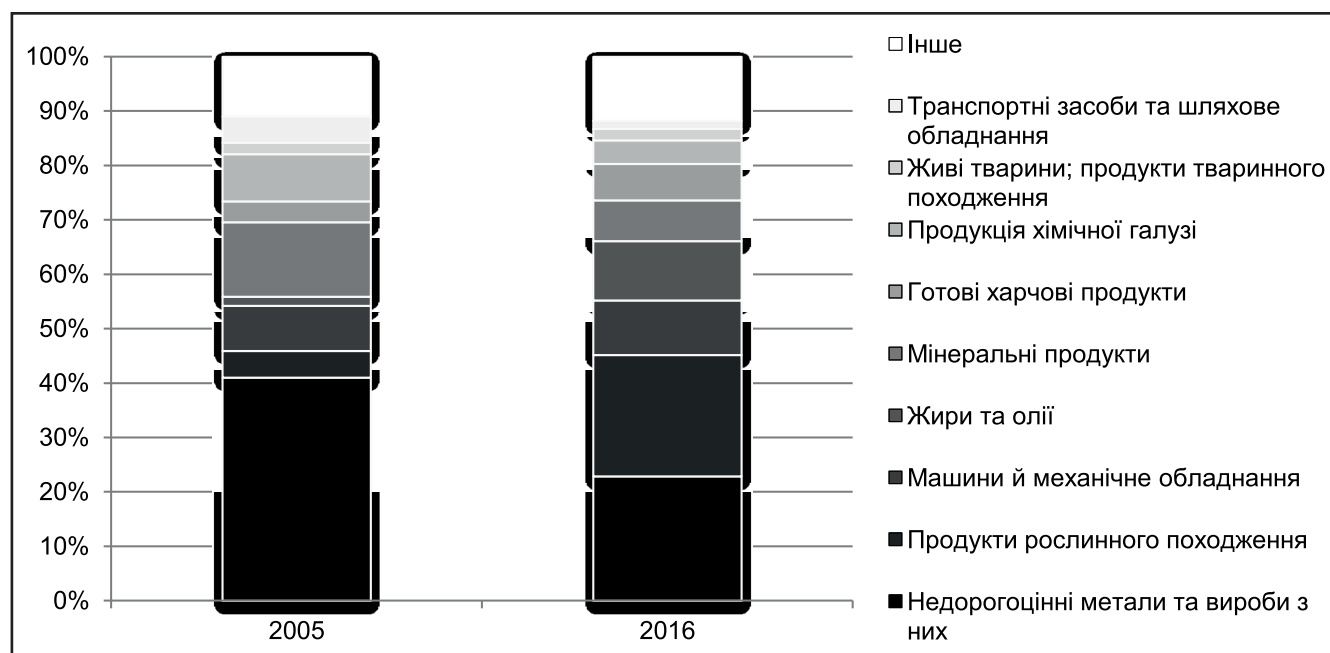
– ресурсно-орієнтований характер частки промислового ланцюга, залишеного Україні з часів СРСР, що позбавило його нових власників мотивації до інвестування в інфраструктуру та автоматично визначило подальший вектор розвитку вітчизняної економіки [13, с. 20].

Міжнародна практика показує, що світовий попит і світова ціна на товари з низьким рівнем доданої вартості мають тенденцію бути більш вола-

Таблиця 1. Динаміка структури товарного експорту України у 2005–2015 рр., %

Товарні групи	2005	2008	2011	2014	2015	2016
Живі тварини; продукти тваринного походження	2,1	1,2	1,4	1,9	2,2	2,1
Продукти рослинного походження	4,9	8,3	8,1	16,2	20,9	22,3
Жири та олії	1,7	2,9	5,0	7,1	8,7	10,9
Готові харчові продукти	3,8	3,8	4,3	5,7	6,5	6,7
Мінеральні продукти	13,7	10,5	15,0	11,3	8,1	7,5
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,7	7,5	7,9	5,7	5,6	4,3
Недорогоцінні метали та вироби з них	41,0	41,2	32,3	28,3	24,8	22,9
Машини й механічне обладнання	8,3	9,5	9,9	10,5	10,3	10,0
Транспортні засоби та шляхове обладнання	4,8	6,5	5,6	2,7	1,8	1,5
Інше	11,0	8,6	10,5	10,6	11,1	11,8

Джерело: [11]

Рисунок 3. Порівняння структури українського товарного експорту в 2005 та 2016 рр.

Джерело: [11]

тільними, ніж на товари з високим рівнем доданої вартості. Тому країни, які змушені підтримувати збалансованість національних економік на такій ненадійній основі, ризикують мати великі проблеми в економіці при різких змінах у кон'юнктурі світового ринку. Значний вплив кон'юнктури світового ринку на вітчизняний експорт проявляється в тому, що темпи його приросту чи падіння зазвичай забезпечуються не стільки змінами в обсягах фізичних поставок (тобто розширенням національного виробництва, збільшенням продуктивності праці чи диверсифікацією експортних поставок), скільки ціновими індикаторами. Так, в 2011 р. посткризовий характер економічного зростання в Україні засвідчив зміцнення позицій вітчизняних виробників на зовнішніх ринках на основі насамперед цінової конкуренції, а не конкурентної боротьби технологій та інновацій: за цей період ціновий чинник сформував майже 80% загального обсягу приросту експорту [14, с. 51]. Очевидно, що за таких умов здобути Україною конкурентні переваги на світових ринках залишаються нестійкими й мінливими, і це сильно загрожує стабільності функціонування вітчизняної економіки (табл. 2).

Як видно з даних таблиці 2, амплітуда коливання цін на сировинні ресурси є набагато вищою ніж на продукцію переробної промисловості. У кризовий період 2009 р. середньосвітові ціни на кукурудзу упали на 24,4%, пшеницю – на 31,4%, сиру нафту – на 36,3%, залізну руду – на 48,7%. В той же час середні ціни продукції переробної промисловості скоротились лише на 5,6%. Така тенденція спостерігалась і в 2014–2015 рр., а в 2013

р. ціни на переробну продукцію зростали (3,6%) при падінні цін на переважну більшість сировинних матеріалів (крім цін на залізну руду, які виростили на 5,3%). Залежність від настільки істотних цінових коливань в умовах досконалої конкуренції на світових ринках сировини обумовлює значний ступінь некерованості розвитком національної економіки при переважанні в експорті такої сировинної продукції, як чорні метали, зернові культури, мінеральні продукти, жири та олії тощо.

Для обґрунтування зазначених висновків здійснимо порівняння динаміки середніх цін на основну продукцію українського експорту – чорні метали – і динаміки ВВП України (рис. 4).

Навіть графічного відображення результатів досить, щоб з упевненістю свідчити про стійкий взаємозв'язок між коливанням в Україні цін на основну товарну групу в експорті і динамікою вітчизняного ВВП. Протягом 2006–2016 рр. вони повністю співпадали за винятком 2012–2013 рр., коли у структурі експорту почала різко зростати частка зернових продуктів. Втім, для ретельнішого обґрунтування, викладених нами тверджень, встановимо кореляційний зв'язок між двома величинами, використовуючи метод Пірсона:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2}} = \frac{cov(x, y)}{\sqrt{s_x^2 s_y^2}} \quad [1]$$

де: $\bar{x}$ і $\bar{y}$ – вибіркові середні x^m і y^m ;

s_x^2 і s_y^2 – вибіркові дисперсії;

$r_{xy} \in [-1; 1]$.

Розрахунки за формулою один дали змогу встановити, що коефіцієнт кореляції між динамікою експортних цін на чорні метали і динамікою

Таблиця 2. Динаміка світових цін на сировинні матеріали і готову продукцію у 2008–2016 рр., %

Товарні групи	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Продукти харчування:	39,2	-8,5	7,4	17,8	-1,4	-7,4	-4,1	-14,8	-0,7
Кукурудза	34,0	-24,4	13,2	50,1	2,6	-12,1	-22,2	-14,7	-2,7
Пшениця	27,5	-31,4	3,3	35,1	-0,1	-1,9	-6,1	-23,1	-12,8
Цукор	26,9	41,8	17,3	22,2	-17,1	-17,9	-3,9	-21,0	17,2
Рослинні жири та олії	31,9	-28,4	22,7	27,2	-7,6	-12,6	-5,8	-19,8	6,8
Мінеральні ресурси:	6,2	-30,3	41,3	14,7	-14,1	-5,1	-8,5	-22,0	-11,4
Залізна руда	26,8	-48,7	82,4	15,0	-23,4	5,3	-28,4	-42,4	-6,6
Мідь	-2,3	-26,3	47,0	17,1	-9,9	-7,8	-6,4	-19,8	-14,6
Алюміній	-2,5	-35,3	30,5	10,4	-15,8	-8,6	1,1	-10,9	-7,2
Сира нафта	36,4	-36,3	28,0	31,4	1,0	-0,9	-7,5	-47,2	-23,6
Продукція переробної промисловості	4,9	-5,6	3,0	8,9	-1,7	3,6	-1,3	-9,8	-

Укладено автором на основі даних джерел: [15]; [16]

Рисунк 4. Співвідношення динаміки середньорічних цін вітчизняного експорту чорних металів та ВВП України

Укладено автором на основі даних джерел: [9]; [17]

ВВП України становить 0,881, що засвідчує надзвичайно потужний зв'язок між двома явищами. Однак сама по собі кореляція ще не дає можливість стверджувати про наявність причинно-наслідкового зв'язку. Для того, щоб його встановити розраховуємо на основі одержаного результату коефіцієнт детермінації за формулою:

$$R = r_{xy}^2 = (0,881)^2 = 0,777, \quad (2)$$

Відтак можна стверджувати, що протягом 2006–2016 рр. середньорічні світові ціни на експорт вітчизняних чорних металів на 77,7% визначали динаміку ВВП України. Усі інші фактори впливу (ціни на іншу експортну продукцію, державна економічна політика, розвиток внутрішнього ринку та інші різноманітні екстерналії) визначали динаміку вітчизняного ВВП лише на 22,3%. Звідси можна зробити висновок про визначальну актуальність державного регулювання зовнішньої торгівлі на формування подальших перспектив розвитку економіки України. Пріоритезація зовнішньоторговельної детермінанти розвитку національної економіки в Україні є невід'ємною складовою подолання системних дисбалансів у вітчизняній економічній системі та виходу на сталу траєкторію зростання. Ключовим напрямом політики регулювання зовнішньої торгівлі в Україні має стати реструктуризація виробничо-експортного потенціалу на засадах переходу від сировинної орієнтації експорту до ін-

теграції у міжнародні ринки продукції з високим ступенем обробки та доданої вартості.

Для визначення стратегії реформування вітчизняної системи державного регулювання зовнішньої торгівлі спершу встановимо орієнтир розвитку українського зовнішньоторговельного сектора, використавши модель ГТАР. На сьогодні модель ГТАР стала одним із провідних інструментів міжнародного аналізу в усіх розвинутих країнах світу. Використання ГТАР дозволяє оцінити наслідки змін в умовах міжнародної торгівлі, беручи до уваги взаємопов'язаність усіх ринків глобальної економіки. Зокрема йдеться про вплив на ВВП, промислове виробництво, обсяги торгівлі, ціни, зайнятість, інвестиції і заощадження, державні закупівлі, перерозподіл ресурсів між секторами економіки тощо.

ГТАР широко використовують для чисельного аналізу наслідків змін у зовнішньоторговельній політиці багатьох країн. Ця програма стала одним зі стандартних інструментів аналізу міжнародної економічної діяльності. Зокрема, ГТАР дозволяє проводити оцінку наслідків багатосторонніх (лібералізація в рамках СОТ) та двосторонніх (укладання угод про вільну торгівлю) зовнішньоторговельних переговорів. Отже, використовуючись для порівняльних статичних і динамічних обчислюваних моделей загальної рівноваги, база даних ГТАР лежить в основі сучасного економічно-

го аналізу питань глобальної політики, пов'язаних із торгівлею, енергетикою, навколишнім середовищем. Співробітництво в розробці глобальної бази даних дозволяє дослідникам зосереджуватися на економіці, помітно поліпшуючи якість глобального економічного аналізу.

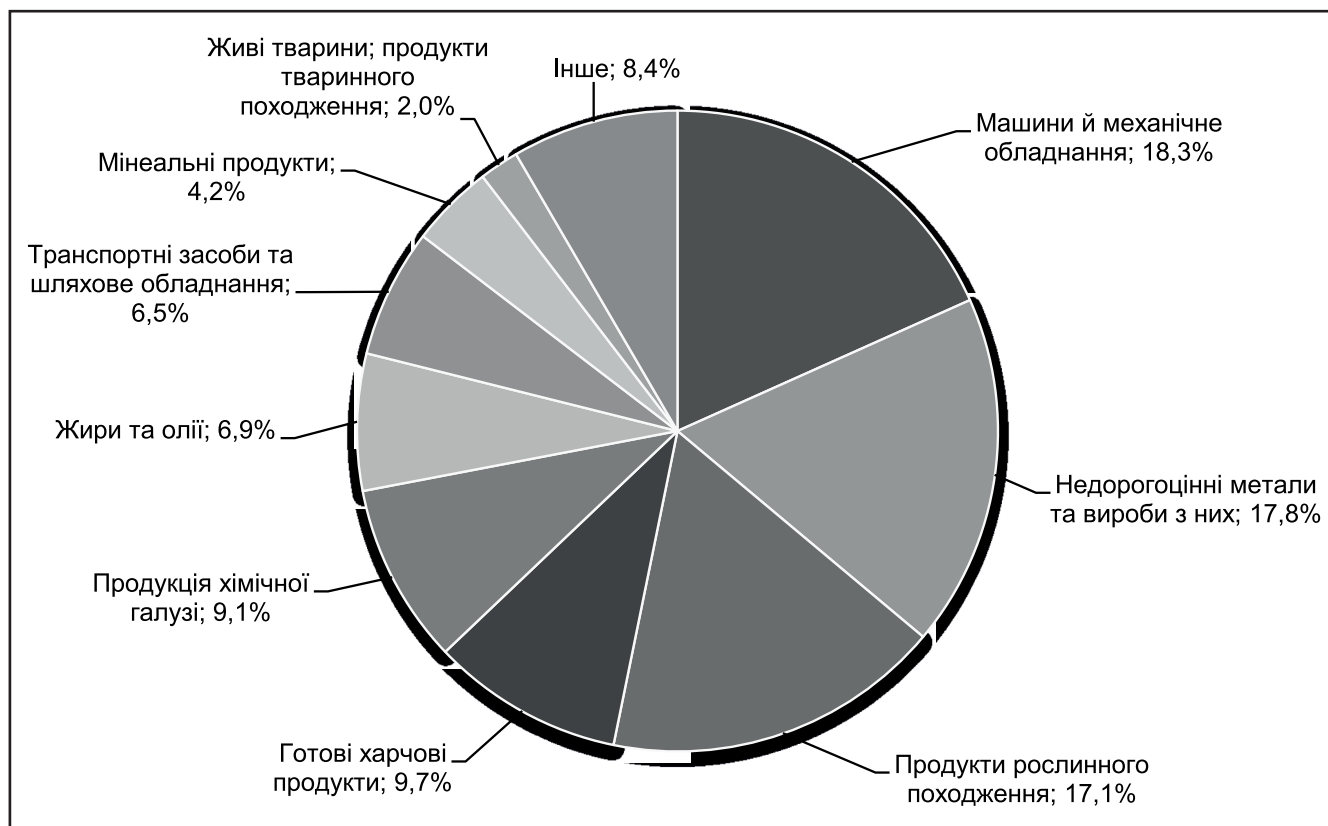
Економіко-математичне моделювання з використанням GTAP дало змогу встановити оптимально можливу структуру українського товарного експорту у середньостроковому періоді (рис. 5).

Результати моделювання засвідчують, що кардинальна зміна підходів до державного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні може переломити негативну структуру національного експорту уже протягом наступних 5 років. Тоді основною позицією експорту будуть машини й механічне обладнання (частка у 18,3%), що дозволить забезпечити до певної міри стабільні надходження експортної виручки у вільноконвертованій валюті. За песимістичним сценарієм (продовження існуючих тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі товарами і послугами) загальний обсяг експорту з України скоротиться до близько 32,5 млрд. дол. США на рік. При

реалістичному сценарії (часткове запровадження інструментів розвитку зовнішньої торгівлі, які будуть описані нижче) орієнтиром нарощення вітчизняних експортних поставок у середньостроковому періоді може стати обсяг у 53,1 млрд. дол. США, а при оптимістичному сценарії він сягне 72,0 млрд. дол. США.

Тепер розглянемо передові регуляторні й інституційні механізми досягнення поставлених цілей, які формували сценарні умови моделювання в GTAP. Основними такими механізмами, на яких зосереджено увагу, є наступні:

- обмеження експорту сировинної продукції з метою забезпечення її переробки в товари з високим рівнем доданої вартості в межах національної економіки;
- створення регіональних інтеграційних угруповань та укладання угод про вільну торгівлю з основними торговельними партнерами України з метою поліпшення умов доступу вітчизняних товарів та послуг на іноземні ринки;
- уведення в дію новітньої Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі, підписаної на ІХ Міністерській конференції Світової організації торгівлі;

Рисунок 5. Прогноз оптимальної структури експорту України у середньостроковому періоді за результатами моделювання

Джерело: розраховано автором.

- активізація діяльності в рамках Угоди СОТ про державні закупівлі.

Оскільки ефективна інтеграція до зовнішніх ринків товарів і послуг передбачає створення максимально сприятливих умов для виходу на зовнішні ринки національних товарів з високою доданою вартістю, то в умовах сировинно-орієнтованої економіки це обумовлює необхідність регулювання експорту сировини. Відтак подолання сировинної спеціалізації на міжнародних ринках, у тому числі за допомогою посилення торговельного протекціонізму, є засадничою метою. На її досягнення повинно орієнтуватися вдосконалення зовнішньоторговельної політики всіх країн світу, що відстають в економічному розвитку, у тому числі України. Адже для держави вигідніше стимулювати експорт готової продукції, створюючи чи принаймні зберігаючи робочі місця й додану вартість в національній економіці, ніж бути сировинною базою для більш розвинених економік. В українській практиці обмеження експорту сировинної продукції врегульовано зобов'язаннями в рамках СОТ щодо можливості застосування експортних мит на окремі товарні позиції, зокрема брутт чорних та кольорових металів, насіння соняшнику, шкірсировина тощо, а також тимчасовим мораторієм експорту необробленої деревини, що загалом позитивно впливає на відбудову й подальший розвиток переробної промисловості країни, а також на її позиції в ланцюгах доданої вартості.

Шляхом укладання угод про вільну торгівлю передбачається створення сприятливих передумов для збільшення загального товарообігу та розширення географії й номенклатури національного експорту, а також залучення іноземних інвестицій в економіку країни, зокрема в комерційно-виробничу діяльність малого та середнього бізнесу. З огляду на обмежені можливості внутрішньої підтримки вітчизняного товаровиробника та низький рівень тарифного захисту України (середньоарифметична ставка ввізного мита України становить 4,5%, зокрема 9,2% на сільськогосподарські товари та 3,7% – на промислові), а також з метою компенсації потенційних ризиків у результаті лібералізації торгівлі з окремими країнами світу, переговори щодо укладання угод про вільну торгівлю слід супроводжувати додатковими інвестиційними угодами та проектами технічної допомоги.

Спрощення процедур торгівлі являє собою стандартизацію, гармонізацію й автоматизацію торгових процедур і потоків інформації, необхідних для руху товарів від продавця до покупця та для здійснення оплати за цей товар. Воно має на меті зменшення транзакційних витрат у міжнародному русі товарів і послуг. Зависокі транзакційні витрати в міжнародній торгівлі внаслідок неефективної роботи митних органів, надмірної бюрократизації процедури митного очищення товарів, затримок у поставках продукції за кордон чи значної корупційної складової в роботі відповідних органів виконавчої влади призводять до безповоротних втрат для національних економік, зменшуючи доходи та міжнародну конкурентоспроможність бізнесу й урешті збільшуючи витрати кінцевих споживачів. Найважливішого значення спрощення процедур торгівлі набуває для суб'єктів господарської діяльності, залучених у глобальні ланцюги доданої вартості, оскільки спосіб їхньої організації передбачає мультиплікативне накопичення транзакційних витрат уздовж ланцюга поставок [18].

Що стосується Угоди СОТ про державні закупівлі, то вона створює правові основи для регулювання державних контрактів, що, за експертними оцінками, становить більше 15% ВВП у багатьох країнах-членах цієї Угоди. Угода надає широкі можливості доступу до ринку, загальна щорічна вартість якого оцінюється в 1,7 трлн. дол. США [19]. Мета Угоди – забезпечити максимальну вигоду від лібералізації державних закупівель шляхом надання дозволу іноземним постачальникам брати участь у тендерних закупівлях і забезпечення зарубіжним заявкам режиму не менш сприятливого, ніж той, який застосовується до заявок з будь-якої іншої країни, у тому числі власної. Членство в Угоді СОТ про державні закупівлі також сприяє розвитку продуктивної конкуренції та дотриманню належних норм організації державних закупівель, що є надзвичайно актуальним у зв'язку з високим рівнем поширеності корупційних правопорушень у даній сфері навіть серед розвинених країн світу.

Проте створюючи потужний імпульс для активізації економічного зростання шляхом розширення сфери залучення суб'єктів ЗЕД до світового господарства, зазначені інструменти водночас передбачають двосторонній характер лібералізації торговельно-економічних відно-

сини, що спричиняє й низку викликів для національної економіки України, пов'язаних з рівнем її міжнародної конкурентоспроможності, а також роллю, яку виконує вітчизняний господарський комплекс країни в міжнародному поділі праці. Це зумовлює необхідність використання регулюючих заходів для забезпечення балансування торговельно-економічних відносин, щоб захистити національні інтереси в процесі залучення вітчизняної господарської системи до глобального торговельного простору. Серед інструментів, які наразі залишаються в розпорядженні держави, найперспективнішим з погляду ефективності застосування й відповідності нормам СОТ залишається використання групи інструментів торговельного захисту (trade remedies), спрямованих на усунення дискримінації в торгівлі й негативних наслідків значних непередбачуваних змін у динаміці зовнішньої торгівлі (антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних заходів).

Основними структурними елементами такої бази повинні слугувати: нотифікаційний центр з питань зовнішньої торгівлі, експортно-кредитне агентство, мережа торгових представництв за кордоном, комітет зі спрощення процедур торгівлі, GPA-офіс, торгові дома, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (рис. 6).

Удосконалення інформаційної політики з боку уряду України у сфері зовнішньоторговельної діяльності потребує оптимізації роботи відділу обробки запитів, нотифікацій та інформаційного

забезпечення, що перебуває в підпорядкуванні МЕРТ, зокрема його реорганізації в єдиний нотифікаційний центр [20]. Створення в Україні такого центру дозволить їй посилити дотримання принципу прозорості, який полягає в можливості залучення вітчизняних експертів до обговорення питань подальшого розвитку міжнародної торгівлі, розширення доступу товарів на світові ринки, активного застосування механізмів СОТ для реалізації торговельних інтересів національних виробників, формування та презентацію позиції країни з цих питань. Адже система прозорості СОТ надає змогу зацікавленим виробникам та експортерам ознайомлюватися з найактуальнішою інформацією про зміни в законодавстві інших країн-членів СОТ, що дозволяє оперативно реагувати на нові виклики чи можливості, які відкриваються після таких змін.

Особливо важливим для активізації виходу вітчизняного бізнесу на міжнародні ринки є створення експортно-кредитного агентства (ЕКА) [21, с. 99]. Державний «Укресімбанк», заснований спеціально для стимулювання вітчизняного експорту, наразі практично не виконує свого прямого призначення. Зважаючи на відсутність належних механізмів державної підтримки страхування та фінансування експорту в Україні, вітчизняні підприємства-експортери працюють в умовах нерівноправної конкурентної боротьби на міжнародних ринках товарів і послуг. Проте альтернативи створення ЕКА не існує: будь-які

Рисунок 6. Формування інституційного середовища розвитку зовнішньої торгівлі України

Джерело: власна розробка автора.

доступні фінансові інструменти (гарантії, документарні та резервні акредитиви та ін.) мають недоліки порівняно з фінансуванням, забезпеченим ЕКА, яке спеціально призначене для цілей торгового фінансування.

Розвиток мережі торгових представництв України закордоном (ТП) має бути заснований насамперед на професіоналізмі кадрового складу та наявності економічно обґрунтованої стратегії діяльності кожного окремого ТП. Світовий досвід переконливо свідчить, що саме через торгові представництва ефективно вирішується широке коло питань двостороннього торговельно-економічного співробітництва. В Україні 2014 року було започатковано якісно нові реформи щодо створення ТП. Зокрема введено нову посаду – заступник Міністра економічного розвитку й торгівлі України – торговий представник. Також було оптимізовано структуру профільних департаментів Мінекономрозвитку. Наразі в уряді досягнуто згоди щодо відкриття певної кількості ТП у найбільш важливих країнах світу [22, с. 148]. Серед нових ТП особливу увагу слід привертати представництвам при СОТ (м. Женева) та Єврокомісії (м. Брюссель), а також Вашингтоні, Пекіні, Анкарі тощо. На сьогодні це мають бути найбільш змістовні й фахові представництва, оскільки саме від оперативності та ефективності взаємодії з ними переважно залежить успіх реалізації зовнішньоторговельної політики України.

Створення Національного комітету зі спрощення процедур торгівлі передбачене Угодою СОТ про спрощення процедур торгівлі з метою забезпечення інституційної основи її імплементації на національному рівні відповідно до взятих зобов'язань. Аналогічним має бути значення GPA-офісу стосовно Угоди СОТ про державні закупівлі.

Торгові дома (ТД) виступають ще одним із найбільш ефективних інструментів налагодження комунікації між бізнесом та державою. У питаннях виходу на світові ринки, на нашу думку, наразі повинні відігравати основну роль торгові дома. Таку роль вони відіграють у транскордонній торгівлі багатьох країн світу, адже їхні розвинені мережі розглядаються як важливий елемент політики диверсифікації національного несировинного експорту. Важливість функціонування торгових домів полягає у виконанні ними подвійної ролі в просуванні експорту: з одного боку, вони являють собою співтовариства, які об'єднують професіоналів у сфері

міжнародної торгівлі для допомоги бізнесу, а з іншого – виступають у ролі посередника між владою та бізнесом із питань підтримки зовнішньоекономічної діяльності [23, с. 108].

Необхідність поширення практики функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) зумовлена тим, що без суттєвої фінансової та організаційної підтримки з боку уряду організувати значні експортні поставки можуть лише агрохолдинги [24, с. 41]. А особисті селянські та фермерські господарства неспроможні забезпечувати для себе постійно діючі канали реалізації своєї продукції навіть на внутрішньому ринку, не кажучи вже про доступ до торговельної інфраструктури й забезпечення сертифікації своєї продукції для поставок на зовнішні ринки. Більше того, особисті селянські й фермерські господарства та фізичні особи сільгоспвиробники об'єктивно нездатні самостійно адаптуватися до правил і норм СОТ, кон'юнктури світового аграрного ринку у виробництві високоякісної харчової продукції. Її залучення в міжнародні товарні потоки потребує створення й поширення в Україні СОК. Це уможливить розбудову відповідної інфраструктури для формування крупних партій продовольчих товарів на експорт, забезпечення контролю над ланцюгами поставки, а також сертифікацію продукції для поставки за кордон.

Формування інституційного потенціалу активізації зовнішньоторговельної діяльності в Україні потребує здійснення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації відповідних професійних кадрів. До змісту окресленої діяльності слід віднести: підвищення рівня поінформованості щодо сучасних інтеграційних процесів у світовому господарстві; визначення ролі та місця держави у формуванні та реалізації зовнішньоекономічної політики; розвиток державно-приватного партнерства; набуття нових знань та вмінь щодо забезпечення ефективної співпраці з іноземними контрагентами; оновлення й розвиток навичок щодо економічного аналізу, моделювання та прогнозування в міжнародних торговельно-економічних відносинах. Прикладом таких фахівців можуть слугувати комерційні аташе в роботі торгових представництв.

Висновки

На сьогоднішні перед вітчизняним урядом гостро постає завдання щодо забезпечення ак-

тивної підтримки та створення максимально сприятливих умов для реалізації вітчизняного експортного потенціалу з метою подолання кризових явищ зовнішнього сектора економіки України. Відтак, актуальності набуває визначення оптимальної ролі держави та найбільш ефективних механізмів її регуляторної політики у сфері зовнішньої торгівлі, які сприятимуть активній інтеграції вітчизняної економіки у глобальне економічне середовище на якісно новому рівні.

У визначенні ролі держави в зовнішньоторгівельній політиці на сучасному етапі провідне місце посідає її ефективна взаємодія з бізнесом. Бізнес, зокрема малий та середній, в умовах сучасної ринкової економіки є одним з основних джерел розвитку економіки. Його ефективне функціонування залежить від багатьох умов, серед яких найважливішими є форми і методи взаємодії з державою. Встановлення стратегічного альянсу між державою і бізнесом відкриє нові можливості для розвитку вітчизняної економіки в системі глобальних ланцюгів доданої вартості. Втім, результативна співпраця держави та бізнесу можлива лише за умови визначення спільної мети і завдань, способів та методів активної діяльності з забезпечення високих темпів розвитку виробничо-експортного потенціалу економіки України.

Список використаних джерел

1. Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / І.В.Бураковський, О.В.Плотніков. – Х.: Фоліо, 2009. – 302 с.
2. Гальчинський А.С. Лібералізм: уроки для України: наук.-попул. есе / А.С.Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.
3. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія / Д.Г.Лук'яненко; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К.: Національний підручник, 2008. – 219 с.
4. Макогон Ю.В. Трансформація світового фондового ринку: світові тенденції та виклики для України: монографія / Ю.В.Макогон, Н.О.Бударіна, А.О.Прокопенко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 271 с.
5. Онищенко В.П. Лібералізація та ефективність торговельної політики / В. П. Онищенко, О. А. Гащицький // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – № 1. – С. 5–13.
6. Мазаракі А.А. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія / А.А.Мазаракі, Т.М.Мельник. – К.: КНТЕУ, 2010. – 469 с.

7. Exports of goods and services (% of GDP) / World Bank [Electronic resource] – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?view=chart>.

8. Динаміка платіжного балансу України: аналітична форма представлення (відповідно до КПББ) / Національний банк України [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446.

9. Валовий внутрішній продукт України / Фінансовий портал «Мінфін» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.

10. Global Competitiveness Report 2011–2012 / World Economic Forum. – Geneva: WEF, 2011. – 527 p.

11. Товарна структура зовнішньої торгівлі України / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. Бардзіловський В.П. Україна на світовому ринку: проблеми та перспективи в контексті світової кризи / В.П. Бардзіловський // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – №4. – С. 5–8.

13. Тіньова економіка: макроекономічна теорія та фіскальні наслідки для України: монографія / А.М.Вдовиченко, А.І.Зубрицький, О.М.Рубцов; за заг. ред. Д.М.Серебрянського. – К.: Алерта, 2014. – 202 с.

14. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2012 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – 256 с.

15. Trade and Development Report 2014: Global governance and policy space for development / UNCTAD [Electronic resource] – Mode of access: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014_en.pdf.

16. Trade and Development Report 2016: Structural transformation for inclusive and sustained growth / UNCTAD [Electronic resource] – Mode of access: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2016_en.pdf.

17. Експорт–імпорт окремих видів товарів за країнами світу / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

18. Measuring the Impact of Trade Facilitation Reform: World Bank Group Methodologies and Indicators [Electronic Resource] – Mode of access: <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=39534720>.

19. Приєднання України до Угоди СОТ про державні закупівлі надасть можливість українським підприємцям брати участь у зарубіжних тендерах / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Елек-

- тронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248215517.
20. WTO Notifications' Search [Electronic Resource] – Mode of access: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S003.aspx.
21. Шолойко А.С. Страхование экспортных кредитов как инструмент государственной поддержки экспортной деятельности в Украине / А.С.Шолойко // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2013. – №8. – С. 96–103.
22. Письмаченко Л.М. Досвід державного регулювання зовнішніх економічних відносин у країнах із розвинутою ринковою економікою / Л.М. Письмаченко // Теорія і практика державного управління. – 2007. – № 1(16). – С. 138–154.
23. Французов В.В. Торговые дома и специализированные торговые компании в мировой коммерческой практике / В.В. Французов, И.К. Дробница, А.В. Кочкарев и др. // Бюллетень иностранной коммерческой информации. – 2015. – №2. – С. 98–116.
24. Корінець Р.Я. Інформаційне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: посібник для тих, хто хоче розвивати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи / Р.Я.Корінець, М.Й.Малік, Я.Я.Рибак та ін. – К.: Едельвейс, 2015. – 128 с.